

2. Morava a cizina

I.

Po Plzni a okrajovém angažmá Johanna Alakrawa ve Vimperku (1484-1485),¹ případně i po zastřeném působení Linhartu Sehra (1485-1496), o němž stále nevíme, zda v Chebu působil jako impresor, nebo knihkupec,² je Brno dalším knihtiskařským střediskem dnešní České republiky a nejstarším místem s doloženou výrobou tištěných knih na Moravě. Prvenství Brna můžeme však chápat s ohledem na postup knihtisku Evropou i šíře, neboť nové řemeslo se na východ od říšských hranic prosazovalo až po několikerych nesoustavných pokusech (Vídeň nastalo 1492, Krakov a Vratislav 1503, Sibiň/Hermannstadt 1529, Buda 1539, Košice 1560 atd.). Jak dokládá raritně dochovaný, oboustranně pracovaný devocionální štoček z Moravské galerie,³ o němž jsme se už krátce zmínili v minulé kapitole, přilnutí knihtisku k dosavadní brněnské knižní kultuře mohlo být paralelně posilováno a urychlováno existencí deskotiskových jednolistů. Tyto artefakty se do českého a moravského klášterního či městského prostředí dostávaly většinou z území německé říše, ale vzpomenuť textově-obrazový štoček je původu místního. Vznikl během druhé poloviny osmdesátých let 15. století. Jedna strana štočku sloužila pro otisk *Mše sv. Řehoře* v podobě devočního jednolistu s odpustkovou funkcí (totožný účel měla už vzpomínaná mladší norimberská *Modlitba o ukrutném zámutku* [!] *Panny Marie*). Devocionálie nese signaturu řezáče Johanna zu Brünn. Z úsporných důvodů byla rubová strana štočku jiným, méně obratným řezáčem užita k varování křesťanů před židovskou lichvou. Jakkoli oba původci nepřesahují úroveň kopistů se slušnou znalostí soudobé produkce, v Plzni, Praze, Kutné Hoře či Olomouci takové štěstí s dochovaným štočkem, ba ani papírovými otisky domácích grafik ze závěru 15. století nemáme.

Brno se vedle Olomouce, Jihlavy a Znojma řadilo k důležitým centrům moravského čtyřměstí. Vhodné hospodářské podmínky a především kulturní styky s Olomoucí i se severními a jižními sousedy umožnily roku 1486 neznámému tiskaři převézt sem zřejmě na pozvání olomouckého biskupství dobře vybavenou dílnu. V této souvislosti bývá, ač bez přímých hodnověrných důkazů, vzpomínán administrátor olomoucké diecéze a diplomat Jan Filipec, jehož osobní zkušenosti s italskou kulturou a bibliofilní zájmy zdají se být pro podobný akt přece jen příhodné.⁴ Jako animátor mohl vystupovat rovněž brněnský kanovník, absolvent vídeňské univerzity Pavel Reyhel z Ivančic, který se později osvědčil jako korektor liturgických publikací. Brněnská dílna pracovala s přestávkami až do roku 1499. Vzhledem k tomu, že některé tisky devadesátých let, které se typologicky shodují s ranou brněnskou produkcí, jsou podepsány Němcem Konradem Stahelem (a jeden společně i Matthiasem Preinleinem), lze předpokládat, že právě tito tiskaři řemeslo do Brna také zaváděli.⁵

Moravský knihtisk na rozdíl od Plzně, Prahy i Kutné Hory vykazuje řadu diferencí vyplývajících z odlišností náboženských, politických, kulturních, jazykových a řemeslných. Zastavíme-li se u posledního aspektu, vysvětlení vyšší typografické úrovně Moravy je nasnadě. V Čechách totiž řemeslo provozovali rodilí Češi, a to i při samotném zrodu plzeňského knihtisku, protože

Brno

Konrad Stahel
Matthias Preinlein

Moravský knihtisk

¹ URBÁNKOVÁ, Emma: *Soupis prvotisků českého původu*, Praha 1986, s. 21-28, 216-217. Nově viz BOLDAN, Kamil – NEŠKUDLA, Bořek – VOIT, Petr: *The Reception of Antiquity in Bohemian Book Culture from the Beginning of Printing until 1547* [= Europa Humanistica – Collection publiée par l'Institut de Recherche et d'Histoire des Textes, vol. 12: Bohemia and Moravia, I], Turnhout 2014, s. 71-74 (pasáž zpracoval Kamil Boldan).

² SIEGL, Karl: *Die Geschichte der Buchdruckerkunst in Eger von ihren ersten Anfängen bis zur Gegenwart*, in: Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 68, 1930, s. 138-151; KORB, František: *Knihtisk v Chebu*, in: *Chebsko*, Cheb 1959, s. 87-101.

³ ČERNÝ, Jiří: *Mše sv. Řehoře a Židovská lichva z Brna*, in: *Ars linearis* 3, 2009, s. 18-29; ČERNÝ, Jiří: *Ein xylografischer Judenwucher-Text des ausgehenden 15. Jahrhunderts aus Brünn*, in: *Brücken. Germanistisches Jahrbuch Tschechien – Slowakei, neue Folge* 21/1-2, 2013, s. 21-36. O kontextu více BOLDAN, Kamil: *Brněnský prototypografický Konrád Stahel a Matyáš Preinlein a jejich úřední jednolistové tisky*, in: *Brno v minulosti a dnes* 28, 2015, s. 61-83.

⁴ BAJGER, Matyáš Franciszek: *Discovering Relationships between Jan Filipec and Humanism*, in: *Augustinus Moravus Olomucensis* (edd. Péter EKLER, Farkas Gábor KISS), Budapest 2015, s. 45-59.

⁵ DOKOUPIL, Vladislav: *Počátky brněnského knihtisku. Prvotisky, Brno 1974*, a VOBR, Jaroslav: *První brněnská tiskárna (1486-1499)*, in: *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400-1550, 2: Brno* (ed. Kaliopi CHAMONIKOLA), Brno 1999, s. 524-535. Nově viz BOLDAN, Kamil – NEŠKUDLA, Bořek – VOIT, Petr: *The Reception of Antiquity*, s. 75-84 (pasáž zpracoval Kamil Boldan).

si neumíme představit zahraničního řemeslníka, který by byl ještě v druhé polovině sedmdesátých let ochoten a schopen akceptovat sazbu latinských liturgických knih tuzemskou bastardou. Z ciziny do Čech přišli pouze Johann Alakraw a Mikuláš Bakalář. První, ač Němec z bavorského Pasova, se odhodlal během krátkého pobytu 1484 ve Vimperku tisknout aspoň českou minuci Vavřince z Rokycan a druhý, díky středoslovenskému dialektu a polštině osvojené na studiích v Krakově, asi s češtinou žádné větší problémy neměl (jinak by ani nezískal plzeňské měšťanství). Zatímco neznámý plzeňský prototypograf začínal u řemesla 1476 jako nováček (podobné šance měli i jeho mladší kolegové v Praze a Kutné Hoře), brněnská živnost povstala na nezanedbatelných koprodukčních zkušenostech ze zahraničí. Konrad Stahel působil předešle v Pasově a Benátkách a jako »Venetis impressor« se prezentoval taktéž jeho společník Matthias Preinlein. Oba během benátského pobytu navázali užitečné kontakty s Erhardem Ratdoltem a udržovali je v rovině ediční a koprodukční i po 1486, kdy se Ratdolt přesunul natrvalo do rodného Augsburgu. Vladislav Dokoupil dokonce naznačil, že Němci Stahel a Preinlein v době nečinnosti brněnské tiskárny 1489-1490 mohli u Ratdolta nalézt náhradní zaměstnání.⁶ Jisté spojitosti obou brněnských protagonistů se během devadesátých let rýsují k memmingenskému tiskaři Albrechtu Kunnovi.⁷ Ze vzájemnosti ediční politiky lze též usuzovat na vazbu mezi Brnem a Vídní – jednak se naskýtá hypotéza o učňovském pobytu Johanna Winterburgera u Stahela a Preinleina a jednak není vyloučen ani eventuální podíl obou brněnských tiskařů při zrodu Winterburgerovy dílny ve Vídni.⁸

Knižní dovoz

Odpověď na otázku, proč Brno a po něm navazující Olomouc nedokázaly udržet knihtisk déle, leží v ofenzivě knižního dovozu z německy mluvících zemí. Ačkoli o něm víme už dlouho,⁹ historikové ho zatím nezohledňují dostatečně, a tím méně si proto uvědomujeme, že na východ od říšských hranic byla počínaje osmdesátými léty 15. století exportována knižní nadprodukce, tvořená spíše standardními náboženskými a juristickými tituly (bible, postily, sbírky právních naučení, výkladů a komentářů) než renesanční a humanistickou literaturou. Dobře to vidíme kupříkladu na špýrské firmě Petera Dracha ml. († 1504) obsadivší prostřednictvím komisionáře Johanna Schmidhofera linii Most – Praha – Kutná Hora – Jihlava – Olomouc – Brno.¹⁰ Silnému tlaku, který němečtí vývozci vyvíjeli, bylo sice odoláno, ale za cenu ústupků v žánrovém modelu, racionálně ochuzeném o literaturu z dovozu, a v preferenci jazyka textů. Na rozdíl od tiskáren v Čechách, které provozovali rodilí Češi, cizinci z tiskáren v Brně a Olomouci neuměli zareagovat příklonem k národnímu jazyku, a tím nemalou část místně potenciálního publika vlastně ignorovali. Brněnská a olomoucká produkce odcházela spíše na slezský a uherský trh, jak koneckonců nepřekvapivě podnes dokumentuje rozprostraněnost exemplářů.

Obě vývojové větve, reflektující řadu politických, náboženských a vcelku i jazykových odlišností mezi Čechami a Moravou, tak byly slabé, neduživé a o kulturní potřeby měšťanstva se nedokázaly vyváženě postarat. Vysvětlení, že tato situace byla odrazem pohusitsky specifického vývoje českých zemí, je pouze částečné. Nutno k němu doplnit, že oběma větvím chyběla výrazná tvůrčí a obchodně zdatná osobnost – kultivovaný patricij se znalostí zahraničních trendů a domácího písemnictví, napojený na školskou soustavu a uvědomující si, že (nejen) měšťanskou část společnosti je nutno odtrhávat od středověku mimo jiné též kvalitním knižním zbožím v českém, latinském i německém jazyce. Pomineme-li německy mluvící země, takovou proevropsky smýšlející osobnost získali Poláci v německém rodáku Johannu Hallerovi, který se usadil v Krakově a ve spolupráci s výkonnými tiskaři Kasparem Hochfederem a Florianem Unglerem vytvořil pevný základ polské knižní kultury, později moderně rozvíjený už vzpomínutým Hieronimem Wietorem.

Žánrová skladba moravských tisků je tedy poněkud chudší. S jedinou výjimkou není vůbec zastoupena beletrie. Důraz spočíval na dílech administrativních, liturgických, právnických a na školních učebnicích. Plnou třetinu produkce tvořily donáty a jednolistové kalendáře směřující, ostatně jako většina jiné zdejší literatury, k zákazníkům v Uhrách, Rakousku a Slezsku. Tato okolnost pak ovlivnila jazykový ráz moravských prvotisků, které byly tištěny většinou latinsky a jen řídce německy, ačkoli národnostní skladba měst v markrabství byla výrazně německá. Řečové,

⁶ DOKOUPIL, Vladislav: *Počátky brněnského knihtisku*, s. 36.

⁷ DOKOUPIL, Vladislav: *Počátky brněnského knihtisku*, s. 31.

⁸ DOKOUPIL, Vladislav: *Počátky brněnského knihtisku*, s. 38.

⁹ HEJNIC, Josef: *K počátkům českého knihtisku*, in: *Listy filologické* 104, 1981, s. 102-116, zvl. 116.

¹⁰ HLAVÁČEK, Ivan: *Pronikání cizích prvotisků do českých knihoven v 15. století*, in: *Knihtisk a Univerzita Karlova* (ed. Ladislav VEJR), Praha 1972, s. 67-95, zvl. 85-94. ŠIMEČEK, Zdeněk: *Knižní obchod v Brně od sklonku 15. do konce 18. století*, Brno 2011, s. 25 a 28, kde vzpomínán pobočný sklad komisionáře Johanna Schmidhofera v domě brněnského měšťana Johanna Leebe. Nově viz MÄKELER, Hendrik: *Das Rechnungsbuch des Speyerer Druckherrn Peter Drach d. M. (um 1450-1504)*, St. Katharinen 2005.

typologické i žánrové odchylky moravskou prvotiskařskou éru přibližují spíše dnešnímu Polsku, kde o zakladatelskou pozici soupeří dva Němci, Kaspar Straube usazený v Krakově a anonymní Tiskař Sermones papeže Lva I. usazený zřejmě v Chełmu. Příhodná je rovněž paralela s dnešním Slovenskem, neboť existoval-li 1477-1480 bratislavský latinskojazyčný knihtisk, pak jen díky kvalitnímu importu z Itálie. Obdobnými cestami přišlo řemeslo i do Brna, a to na značně vyšší technicko-umělecké úrovni, nežli dokládá Plzeň. Poznáváme to hned u prvního brněnského tisku, jímž je liturgická *Agenda Olomucensis* 1486. Její pravé okraje jsou bezvadně vyrovnány, sazba černě tištěného textu i umístění červených řádků nemají takřka chyb, notované pasáže jsou naznačeny alespoň osnovou, namísto majuskulí často přicházejí vyznačovací lombardy a počáteční čtyři listy všech složek nesou tištěné signatury.

Rokem 1499 veškeré doklady o Konradu Stahelovi v Brně mizí. Na časném zániku knihtiskařského řemesla se patrně podílela jeho malá kapacita, kterou olomoucké biskupství muselo vyrovnávat objednávkami liturgické literatury ze zahraničí. Linie zahraničních bohemik objednaných administrátorem olomouckého biskupství Janem Filipcem počíná vlastně už 1484 v Benátkách, kde vzniklo *Breviarium Olomucense*, na jehož výrobě se podílel Konrad Stahel.¹¹ Pak následuje *Missale Olomucense* dodané 1488 z Bamberku a opatřené Filipcovým instruktivním úvodem o přednostech jednotně tištěných liturgik.¹² Nový olomoucký biskup Stanislav Thurzó se obrátil dvakrát do Norimberku (*Agenda Olomucensis* 1498, *Missale Olomucense* 1499), jednou do Štrasburku (*Breviarium Olomucense* 1499) a dvakrát do Vídně (*Missale Olomucense* 1505, *Breviarium Olomucense* 1517).¹³

Poznatky z poslední doby však přesto naznačují, že význam brněnské etapy mohl být přece jen trvalejší, než se dříve soudilo. Obě brněnská písmena se totiž dostala do Olomouce, kde si je osvojil Konrad Baumgarten, a odtud nakonec převezl ještě do Vratislavi. Z brněnských matric těžil i pražský prototypograf, takřcečený Tiskař Žaltáře, který byl ztotožněn s Martinem z Tišnova, výrobcem *Bible kutnohorské* 1489.¹⁴ O málo později, určitě však 1513 se jednotliviny (kupříkladu majuskulní litera K) dostaly neznámými cestami k Tiskaři Pražské bible. Teprve zde se stopy české větve tohoto moravského písma ztrácejí.¹⁵

Po nejstarší etapě uzavřené rokem 1499 není v Brně během celého 16. století ani exempláři, ani archivním materiálem doložena žádná tiskárna. Tato předlouhá odmlka už nepadá na vrub olomouckého biskupství, ale zcela určitě souvisí s chladným, či možná dokonce odmítavým postojem městské rady. Zdejší knižní obchod se proto upnul k německy mluvícím zemím, zejména k Rakousku. Až v prvním desetiletí 17. století přichází z louckého premonstrátského kláštera Polák Bartoloměj Albrecht Forman, ovšem krátká činnost jeho tiskárny i dvou dalších dokládají, že město o vlastní knižní výrobu velký zájem pořád ještě nejevilo. V letech 1614-1625 tiskl po Formanovi Němec Kryštof Haugenhoffer, který přišel do Brna z Pasova přes Jindřichův Hradec (1613) a později během 1628-1629 přijal faktorské místo v Mikulově. Po delší odmlce brněnskou výrobu obnovil 1640-1645 německý tiskař Jan Bernard Werner, který koupil již nefungující Tiskárnu piaristickou z Mikulova. Teprve František Ignác Sinapi zakládá 1688/89 déle trvající knihtiskařskou a nakladatelskou tradici, která v 18. století pokračovala v rukou spřízněné rodiny Svobodových. Po ní ji rozvíjeli Siedlerovi a do roku 1854 Jan Jiří Gastl a jeho nástupci.

Část brněnské tiskařské výbavy včetně signetu přešla na Matthiase Preinleina. Ten opustil Brno a přesídlil do Olomouce, a tak se nejstarší knihtisk této významné politické a kulturní metropole Moravy etabloval jako výhonek brněnské etapy. Zdálo by se, že předpoklady Olomouce pro kultivaci nového řemesla byly ideální. Počet domů, který se v polovině 15. století jeví ještě o málo nižší než v Brně, začal stoupat. Pracujeme s odhadem, že ve druhé třetině 16. století dosáhl díky předměstské zástavbě až k číslu 1 200.¹⁶ Od roku 1505 máme nejstarší zprávy o papírně. Partikulární latinské školství pod patronací města i církve počínalo vzkvétat již dříve. Vedle svatomořické školy fungovala ještě dómská škola u Sv. Václava a nově (1493) řádové učiliště dominikánského kláštera Sv. Michala. Od roku 1497 byla Olomouc opět sídlem biskupa.

Olomouc

¹¹ ISTC ib01172900.

¹² ISTC im00677000, im00677500. K tomu viz BOLDAN, Kamil: *Bamberské vydání olomouckého a pražského misálu (1488 a 1489)*, in: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska* (ed. Jiří SPÁČIL), Brno 1999, s. 13-20.

¹³ ISTC ia00163300, im00678000, ib01173000. VD16 M 5604, B 8185. K tomu viz ROTHKEGEL, Martin: *Der lateinische Briefwechsel des Olmützer Bischofs Stanislaus Thurzó. Eine ostmitteleuropäische Humanistenkorrespondenz der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts*, Hamburg 2007, s. 26-28.

¹⁴ VOBR, Jaroslav: *Kdo byl prvním pražským knihtiskařem v roce 1487?*, in: *Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků Národní knihovny v Praze* 13, 1997, s. 24-38; BOLDAN, Kamil: *Pisař a tiskař Martin z Tišnova*, in: *Studie o rukopisech* 42, 2012, s. 7-31.

¹⁵ VOIT, Petr: *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí, 1: Severinsko-kosořská dynastie 1488-1557*, Praha 2013, s. 101.

¹⁶ KAŇÁK, Bohdan: *Velikost a popis města*, in: *Dějiny Olomouce*, 1 (ed. Jiří ŠMERAL), Olomouc 2009, s. 199.

Intelektuálové z okruhu biskupství a kapituly spolu s několika cizinci a některými olomouckými měšťany se asi od 1502 volně sdružovali v Societas Marcomannica.¹⁷ Odhlédneme-li od Augustina Olomouckého, zhruba do roku 1514 šlo však, aforisticky řečeno, o »spisovatele bez literatury«. ¹⁸ Z pramenů víme, že členové sodality, jimž se žertovně přezdívalo »combibones«, dokázali užívat i běžných radostí života, ale ve srovnání s plzeňskými epikurejci kolem doktora Franty se vyhraňovali značně receptivněji. Z italských edicí klasické či moderní literatury budovali knihovny. Ty prý představovaly »soubor impulsů, který ... sloužil v olomouckém prostředí i v širší moravské oblasti pronikání humanistických snah«. ¹⁹ Toto pronikání fakticky zaznamenává jediný produktivní žánr, jímž se stala písemná korespondence. ²⁰ Uvnitř kroužku sloužila k výměně názorů a vedle toho byla i soukromou spojnicí se zahraničními intelektuálními centry (Krakov, Vídeň, Vratislav aj.). O nějakém úsilí zveřejnit jednotlivé listy či početnější korespondenci knižtiskem – jak ukazovala neřidká praxe v zahraničí, kde tištěné epistoláře byly uznávaným nástrojem učenecké sebezprezentace – nevíme. Přesto panuje mínění, že korespondence olomouckých vzdělanců přinášela výsledky »podstatně pozitivnější nežli v jiných oblastech literární činnosti«²¹ – avšak ve vlastní tvůrčí činnosti nezúročené. Tvrzení, že olomoucká korespondence »byla jistou analogií pozdějších odborných časopisů, v nichž byly publikovány výsledky studia«, ²² vnímáme jako dosti nadnesené, protože většina vědeckých kroužků 18. století měla sice podobný charakter »Privatgesellschaft«, ale jejich odborné časopisy se vydávaly veřejně. Z předchozích desetiletí přezívá rovněž názor, že právě díky této korespondenci »si lze vysvětlit, proč při poměrně malé produkci původní literární tvorby byli olomoučtí humanisté tak hojně zahrnováni chválami zahraničních kolegů za své literární nadání«. ²³ Aniž bychom chtěli význam korespondence jakožto specifického žánru snižovat, paralelou odborného projevu se stát nemohl, poněvadž měl vlastní stylistická pravidla, mezi nimiž byl topos chvály závazný natolik, až se (nejen) pro humanisty stal nadužívaným řemeslným znakem.

II.

Humanismus

Tuto zaostalost za soudobými poměry překročil jedenkrát pouze Augustin Olomoucký. Cíl však neměl s humanismem nic společného – roku 1500 totiž širšímu publiku zprostředkoval tiskem svůj konfesijně polemický dopis bratrskému lékaři Janu Černému. Augustin jako moravský prelát zakoušel odlišnou náboženskou situaci než humanisté Pietro Bembo nebo Silvius Piccolomini, kteří v Itálii také patřili ke katolické hierarchii, ale své aktivity mohli formovat jiným, filologickým směrem. Nejen brněnský kanovník Augustin Olomoucký, ale rovněž olomoucká kapitula projevila větší zájem o boj s jinověrci než o to, jak šíře a účinněji pomocí nového média šířit nový, humanistický typ literární tvorby, kterou Societas na rozdíl od svých kolegů ve Vídni, Krakově či Vratislavi nota bene odsouvala do pozadí. ²⁴ Zájem o humanismus tak pořád zůstával omezen sterilně uzavřeným kroužkem, který fungoval vně čtenářských zájmů běžného měšťana. V tom vidíme nejpádňější příčinu potíží olomouckého knihtisku, který – ačkoli maje na dosah městské a církevní školství – postrádal spojení s praktickými potřebami žáků a učenců. V poměrně krátkém období šesti let městem prošli tři ze zahraničí vandrující tiskaři, ale ani jednomu z nich se dlouhodobější chod řemesla nastartovat nepodařilo. První »kamennou« tiskárnu zde provozoval Jan st. Olivetský až od roku 1538.

Na tomto místě jako v minulé kapitole opět zařadíme odbočku k humanismu. ²⁵ Vydeme ze známé skutečnosti, že katolíci se nevzdělávali na pražské univerzitě, ale v zahraničí, zejména na

¹⁷ WÖRSTER, Peter: *Humanismus in Olmütz. Landesbeschreibung, Stadtlob und Geschichtsschreibung in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts*, Marburg 1994, s. 37-59; STORCHOVÁ, Lucie: *Latinský humanismus*, in: *Dějiny Olomouce*, 1 (ed. Jiří ŠMERAL), Olomouc 2009, s. 303-308, zvl. 306.

¹⁸ PETRŮ, Eduard: *Societas Maierhofiana*, in: *Historická Olomouc a její současné problémy*, 3 (ed. František NOVÁK et al.), Olomouc 1980, s. 183-189, zvl. 183. Nově STORCHOVÁ, Lucie: *The Role of (Trans)National (Meta)Narratives in Representations of Cultural Transfers: The Case of European and Bohemian Renaissance Humanism(s)*, in: *Processes of Cultural Exchange in Central Europe, 1200-1800* (ed. Veronika ČAPSKÁ et al.), Opava 2014, s. 35-75, zvl. 57-68, s bohatou starší literaturou.

¹⁹ HLOBIL, Ivo – PETRŮ, Eduard: *Humanismus a raná renesance na Moravě*, Praha 1992, s. 32.

²⁰ STORCHOVÁ, Lucie: *Paupertate styloque connecti. Utváření humanistické učenecké komunity v českých zemích*, Praha 2011, s. 101-103; FRIMMOVÁ, Eva: *Formy vzdelaneckej komunikácie v 16. storočí a začiatkom 17. storočí*, in: *Historické štúdie* 49, 2015, s. 45-59.

²¹ HLOBIL, Ivo – PETRŮ, Eduard: *Humanismus a raná renesance na Moravě*, s. 34.

²² HLOBIL, Ivo – PETRŮ, Eduard: *Humanismus a raná renesance na Moravě*, s. 33.

²³ KOLÁŘOVÁ, Jana: *Humanistická literatura*, in: *Dějiny Olomouce*, 1 (ed. Jiří ŠMERAL), Olomouc 2009, s. 258-260, zvl. 259.

²⁴ PETRŮ, Eduard: *Olomoucká literatura nebo literatura v Olomouci?*, in: *Historická Olomouc a její současné problémy*, 4 (ed. Josef BARTOŠ), Olomouc 1983, s. 271-278, zvl. 273.

²⁵ VOIT, Petr: *Česká knižní kultura doby Václava Hájka z Libočan. Na okraj jednoho badatelského vakua*, in: *Česká literatura* 62/2, 2014, s. 163-183, zvl. 166-168.

univerzitách v Krakově, Vídni, Lipsku, Padově či Boloni. Tam navazovali kontakty, které pak s pomocí latiny alespoň korespondenčně přetrvaly i po studiích. Nesmí však vzniknout dojem, že literární aktivity katolíků se vyčerpávaly pouze na poli exkluzivní latiny. V Plzni přelomu 15. a 16. století jsme zastihli literárně činného tiskaře Mikuláše Bakaláře, který během studií důvěrně poznal knižní kulturu univerzitního Krakova. Jakkoli byl touto zkušeností i vzděláním oprávněn vstoupit do služeb plzeňského humanistického kroužku, ediční model založil na resuscitaci jazykově české duchovní i světské beletrie středověku. Napojil se tak na nový fenomén měšťanského, latiny neznajícího čtenáře, jemuž bylo zapotřebí namísto intelektuálního humanismu předkládat stravitelnější díla s prakticko-morálním apelem.

Svou příslušnost k nadnárodnímu společenství humanistů však tuzemští vzdělanci, povětšinou kněží a kariérní preláti, rádi utvrzovali tím, že případnou latinskou tvorbu tiskli s doporučením zahraničních kolegů právě v místech univerzitních studií. Poněvadž jazykově české texty byly pro cizinu kvůli řečové bariéře nezajímavé, díky katolíkům tak mezi devadesátými léty 15. století a padesátými léty 16. století do zahraničí přece jen pronikla asi stovka dnes známých souvěkých bohemikálních textů latinských. Autorům přinesly vesměs uznání, jehož by publikováním na domácí půdě dosáhli těžko. Literární aktivity v oblasti drobných básnických či prozaických útvarů byly zprvu skromné a některé (autografní) rukopisy právě z této literární oblasti se záhy ztratily (např. Šlechtův *Microcosmos* nebo práce Matouše Aurogalla o českých dějinách). Proto na dlouhé období mezi koncem 15. a třicátými léty 16. století připadlo jen 40 % titulů veškeré latinské literatury. Na objem 60 % se produkce dostala až ve čtyřicátých a padesátých letech, kdy se k zahraničním tiskárnám nově a nepřehlédnutelně připojil též výrobní potenciál Prahy. Do té doby byli nejčastěji zaměstnáváni kolegové z tiskáren ve Vídni, Lipsku nebo Wittenberku.

K tomu, abychom doložili, že úsilí humanistů v této době oceňovalo více zahraničí než tuzemsko, postačí vzpomenout Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic.²⁶ Vzdělání nabyt na italských univerzitách. Zde se mu otevřely kontakty s řadou evropských vzdělců a také pravděpodobně dozrálo přesvědčení odstoupit z utrakvistické víry ke katolictví, v dalších letech cítěnému až bigotně. Procestoval Středomoří a dlouho se snažil o církevní i světskou kariéru. Po sérii neúspěchů od roku 1503 na svém sídle provozoval soukromou školu, jejímž nejvýznamnějším odchovancem byl asi Matouš Aurogallus, chomutovský rodák a pozdější hebraista ve Wittenberku (vedle toho ovládal ještě latinu a řečtinu). Hasištejnský shromáždil na 650 svazků knih, avšak s účelem studijním, nikoli pro reprezentaci. Z nedůvěry k literárním schopnostem češtiny si nepřál, aby byly jeho autorské texty překládány do národního jazyka (k tomu ostatně došlo až roku 1836). Nesmlouvavým zdůrazňováním katolické víry a odmítnutím husitství se on i malý kroužek zájemců o humanistická studia, který kolem sebe udržoval, mnoha domácím utrakvistickým vzdělcům odcizil. Přestože v Hasištejnském postupně sílila obava ze studia antiky jakožto hrozby vyhasnutí křesťanských zásad a přestože se s utrakvisty shodoval na mravně výchovném působení psaného slova, byl od jazykově české literatury izolován. Básně i prozaické výtvořiny na rozdíl od mladších kolegů do zahraničních tiskáren ještě neposílal. Některé veršované skladby však zařadil německý humanista Jacob Wimpeling do posmrtného souboru prací humanisty Petera Schotta, s nímž

Libellus de componendis epistolis Roderici dubraui de Boemia ad clarissimum uirum Bohuslauum Hasištensem.

Omplures & quidē uiri doctissimi libros suos; aut principibus; aut ciuibus nobilibus; quibus opes diuitieq; insignes sunt; dedicare solent; non ut eos iudices faciāt; sed ut eorum quos imortales facere credūt

amorem procurent; a quibus & honores & opes se assequi arbitrantur. Hi profecto nō modo appetentes pecuniarū censentur; uerū etiā adultores iudicantur. Te autem Bohuslaue uir praestantissime; cui meū libellum de scribendis epistolis dedicarem; p̄cipuum existimaui; quod memoria nostra arcem eloquentiā tenes; quē si iudicio tuo comprobabis; & cū nullo uicio contaminatum dices; Facile mihi psuadebo egregiā nauasse operā. Quid si pecuniā auidus essem; honoris aut gloriā cupidus; non tua opera atq; cōsilio; nō modo opes; sed etiā honores assequi possem; cū uir sis doctrina; ingenio; opibus praeditus. Quocirca uelim cū oculis quicq; nactus fueris i eo legendo uerferis; quem si a te probatum iri intellexero; non grauabor eius legendi copiam aliis facere. Vale.

28. Dubravus z Doubravy, Racek: *Libellus de componendis epistolis*, [Venezia: Pietro Quarengi 1501, fol. a1b s počátkem dedikace Hasištejnskému (Praha: StrK, sign. IV D 4, přív. 6)]

Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic

²⁶ *Rukověť 3*, s. 170-203. K tomu viz BOLDAN, Kamil – URBÁNKOVÁ, Emma: *Rekonstrukce knihovny Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic. Katalog inkunabulí roudnické lobkovické knihovny*, Praha 2009; BOLDAN, Kamil – NEŠKUDLA, Bořek – VOIT, Petr: *The Reception of Antiquity*, s. 24, 26-29.

Hasištejnský udržoval vřelé přátelství. Soubor byl tištěn ve Štrasburku 1498.²⁷ Rok před smrtí Hasištejnského († 1510) vyšla jeho *Opuscula* v Lipsku.²⁸ Teprve od šedesátých let 16. století se v Praze o jeho rehabilitaci úspěšně zasazovali Tomáš Mitis, Matouš Collinus a Kašpar Cropacius.

Racek Dubravus
z Doubravy

28

Dále vzpomeňme veleúspěšný návod pro psaní dopisů z pera právníka a řečníka Racka Dubrava z Doubravy, odchovance lipské univerzity.²⁹ Zejména o Ciceronovu nauku teoreticky opřená a zároveň i prakticky pojatá učebnice tohoto plzeňského rodáka, nazvaná *Libellus de componendis epistolis*, byla vydána poprvé v Benátkách 1501 a záhy zastínila oblíbené pojednání Augustina Olomouckého i četné texty evropských autorit. V následujících letech ožívala ještě pěti reedicemi ve Vídni, Krakově a Lipsku, a přesto se vůbec nepřipomíná, že tak zaslouží označit za nejstarší bestseller bohemikálních učebnic.³⁰ Pozoruhodné také je, že autor text k reedicím připravoval, a tím zlepšoval jejich pedagogický zřetel. Uniknout by ovšem nemělo, že jak Dubravo editio princeps 1501, tak přepracované verze nebyly ani zdaleka původní. Přebohatě zřídlo představoval jeden z oddílů gramatiky, kterou v 15. století sestavil italský filolog Niccolò Perotti (na přání Petra II. Krabice z Weitmile tuto gramatiku Dubravus roku 1514 kompletně vydal u Melchiora Lottera st. v Lipsku).³¹

Šimon Villaticus

Šimon Villaticus patřil ke generaci,³² která nikoli způsobem literární tvorby, nýbrž chronologicky spojuje průkopníka Hasištejnského s básníky patřícími do okruhu Jana I. Hodějovského. Villaticus studoval na univerzitě v Krakově (1501 bakalář). Po návratu do Prahy se věnoval duchovní kariéře a školské činnosti, kterou rozvíjel i v jižních a západních Čechách. Latinské tvorbě se věnoval více než čtyřicet let, a patří tak k nejdéle se projevujícím spisovatelům českého původu. Ne všechny básně jsou ovšem stejně kvalitní. Část tvorby publikoval už 1535-1538 v Lipsku. Přitom je zajímavé, že jeho osobním tiskařem se stal nekatolík Michael Blum, který významně figuroval v kauze popraveného kolegy Hanse Hergota (1527), a byl z města na tři roky vyhnán. Poté konvertoval a k řemeslu se vrátil (1530).³³ Villaticus byl nakonec jediný z generací rozených během 15. století, kdo se zkontaktoval i s pražským knihtiskem. Ke spojení došlo 1543 těsně před smrtí tiskaře Jana Hada.

Jan Dubravius

Také budiž jmenován mladičkový Jan Dubravius jako autor kritického vydání alegorické satiry *De nuptiis Mercurii et Philologae*, kterou částečně prózou a částečně veršem složil římský básník, jazykovědec a právník 5. století Martianus Capella. Dubravius vycházel z italského tisku 1499 (příp. 1500), s nímž se seznámil na studiích.³⁴ Do textu interpoloval vlastní výkladové pasáže, v nichž se snažil rozumově obnažit kořeny autorovy alegorie, a tím ji po několika zapomenutých pokusech středověkých scholastiků vrátit do povědomí novověkého vzdělance. Vydání bylo dedikováno olomouckému biskupovi Stanislavu Thurzů, jehož obdivný list, děkující za věnování, je připojen rovněž. Knižní podobu získala Dubraviova juvenilie roku 1516 ve Vídni.³⁵ Jakkoli komentované edice starších latinských děl patřily k takřka běžné náplni humanistického provozu za hranicemi, juvenilii nutno považovat za skutečně řídký doklad domácí odborné práce s textem, označované jako »editio cum commento«.

Václav Philomathes

29

Krátký výčet nesmí pominout Václava Philomatha, který už během studia na vídeňské univerzitě dokázal 1511 napsat znalci obdivované *Musicorum libri quattuor*. Ponejprv tato učebnice vyšla ve Vídni o rok později (1512) a v dalších městech německé říše ještě 1518, 1523, 1534 a 1543.³⁶ Jak dokazují tyto čtyři reedice, zahraničí bylo lačnější než české země. Učebnici ocenila zejména Vídeň, centrum střeoevropského hudebního života. Tak jako Racek Dubravus dedikoval svoji knížku ochránci Bohuslavu Hasištejnskému, Philomathes učebnici věnoval protektorovi, jímž byl jindřichohradecký farář Jan Kaplický. Učebnici doprovází pochopitelně ještě xylografická notace. Část textu složená mnemotechnicky návodným hexametrem upomíná sice na stále živou středověkou tradici, ale některé zhusta užívané termíny (*carmen*, *musa*, *oda*, *poema*) by mohly poukazovat na vliv vídeňského humanistického kroužku. Obě zřídla se uplatnila také v Philomathově

²⁷ ISTD is00321000.

²⁸ VD16 L 2175-2178.

²⁹ Rukověť 2, s. 84-88.

³⁰ EDIT16 CNCE 50936 (Venezia 1501). VD16 D 2832-2833 (Wien 1511 a 1515), ZV 21292 (Leipzig 1537). V Krakově učebnice vyšla u Hieronima Wietora 1523 a 1524.

³¹ *Knihopis* 7005. VD16 neuvádí. Další vydání vyšlo u Michaela Bluma v Lipsku (*Knihopis* 7006, VD16 neuvádí).

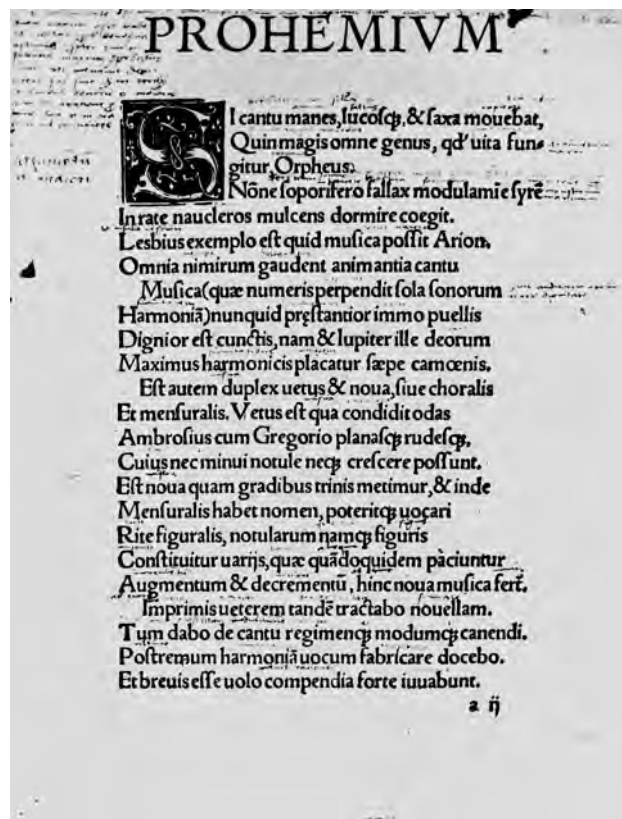
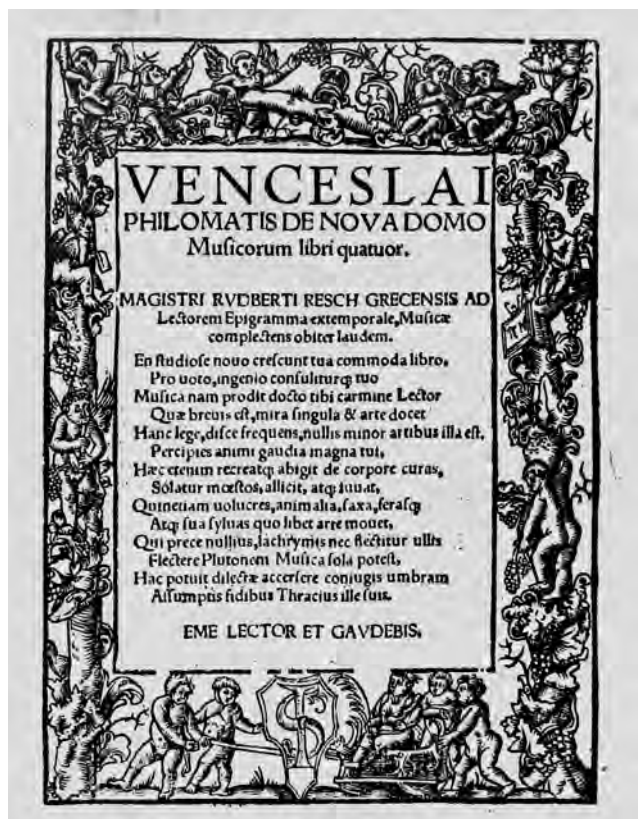
³² Rukověť 5, s. 490-500, a 6, 309-312.

³³ RESKE, Christoph: *Die Buchdrucker des 16. und 17. Jahrhunderts im deutschen Sprachgebiet. Auf der Grundlage des gleichnamigen Werkes von Josef Benzing*, Wiesbaden 2007, s. 518-519 (Blum), 668-669 (Hergot).

³⁴ ISTD ic00117000, ic00118000. K tomu viz Rukověť 2, s. 74-84.

³⁵ VD16 M 1184.

³⁶ VD16 ZV 12452 (Wien 1512), ZV 12450 (Leipzig 1518), ZV 12451 (Wien 1523), ZV 12453 (Wittenberg 1534), ZV 12454 (Strasbourg 1543). K tomu viz PHILOMATHES, Václav: *Čtyři knihy o hudbě* (ed. Martin HORYNA), Praha 2003, s. ix-xxi.

Quas modo legisti claves, pro simplice quouis Sufficiunt cantu, nec pluribus est opus uti. At mensuralis cantus (quoniam geminatas Transgreditur clavis & saepe subit capitalis) Vsurpat plures, quarum lignacula produnt Octave (facile hoc scitu est) si linea clauem Sustinet, octava in spacio iacet, & vice versa. Transpositas unam per normam discute claves. Quantum conicendit clavis tantum nota rursus.

Plures esse claves in cantu mensuralis & chorali.

Regula de clavis transpositione.

a ij

29. Philomathes, Václav: *Musorum libri quatuor*, Wien: Johann Singriener st. 1523 (Wien: ÖNB, sign. SA. 75. F. 66)
 a) fol. a1a: titulní strana
 b) fol. a2a: začátek předmluvy
 c) fol. a3a: začátek textu

u nás patrně dosud neznámém dílku *Institutio grammatica* (Krákóv: Hieronimus Wietor 1525). Jde o šestatřicetilistovou mluvnici latiny složenou hexametrem. Věnována byla soběslavskému učiteli Václavu Parrhasiovi.³⁷ V nepočtené vrstvě katolíků první třetiny 16. století významně vystupuje ještě Jan Horák, k němuž se podrobněji vrátíme na jiném místě.

Nyní můžeme posoudit, zda se generální spojnicí mozaikovitých jevů nemohl stát právě humanismus. Nutil přece k novému způsobu myšlení, a zvyšoval tak možnost přerodu středověké literatury do raně novověké. V Čechách měl ovšem od dob Jana z Rabštejna (1469) výrazně periferní charakter, avšak kontakty se zahraničím, které jsou pro literárně činné katolíky charakteristické, poznáváme studiem knihoven. Libráře jsou orientováni na edice antických klasiků a díla soudobých humanis-

tů, mnohdy v podobě dedikačních exemplářů. Zatímco tedy soubory Hasištejnského, Jana z Rabštejna, Václava z Rovného, Jana Žáka, Alexia Třeboňského, Augustina Olomouckého a dalších mají v učeneckém duchu moderní a kosmopolitní ráz, knihovna Václava Korandy ml., významného univerzitána a čelného představitele utrakvistické církve, byla budována ještě středověce

³⁷ München: Bayerische Staatsbibliothek, sign. 4 L. lat. 375. Za upozornění vděčím kol. Jiřímu K. Kroupovi.

Augustinus Moravus Olomucensis, R. D. Joanni
Episcopo Uratislaviensi, S. P. dicit.

On inutiles a' maiozibus nostris consuetudinē
obseruatam inuenio Presul Reuerēdiss. et a
Platone illo diuinitissimo in posteros etiā tra-
ductā: vt si res aliquas p' varietate diuersa quā-
q; opinantiū tractandas forte susciperēt: sermonib⁹ eas
sue dialogis quibusdā potissimū cōmitterēt. At dū i eis va-
rie interlocutoꝝ repeterent sine: erueret mor aliqd qd sibi
solers lectoris ingeniu nō aliter quā ex vberiore quodā lit-
teraz penū deprecueret. Sic idē Plato cō Socratē illuz
oim sapientissimū cū p'hedro Sorgia vel Thymeo va-
rijs de rebz disputante in libris suis introduceret: ita va-
lidis vtroiq; rōnibus dissertabat: atq; ita rez ipam oi ex
parte munitā relinqbat: vt difficile intellectu foret: in quē
finē sua ipse opinione euaderet. Sed quorsum ista inges-
Quū nouissimis ijs dieb⁹ Presul Reuerēdissime p' ve-
teri patauini gymnasij more legēdi officio doctoꝝ nris
vindemiādi grā indiceret: fieretq; ob eam rem in studijs
nostris intermissio quedā: Repetere mor meuz ipse cepi
Lensoꝝ illi⁹ Latonis suam: Non min⁹ oꝝij q' negocij
rōnem esse reddendā: tanq' scz et oꝝuz ipm aliqd in se bo-
nessi laboris contineat. Quū itaq; animū meū in varias co-
gitatiōes distraberēt. Quodnā videlz mibi in hoc studioꝝ
meoz tyrocinio exercitacionis gen⁹ obuendū interi foret.
Nihil mibi vtilius visuz est: quā platónico illo instituto ad
id genus scriptionis me cōferre qd nō min⁹ eruditōis cō-
tinet: quā lepōis: facciarū: et salis: vtpote qd quondia-
ni sionis formulā: et affectuū qualitate effingeret: et Ada-
gij dicerijs et iocis nō secus ac florib⁹ quibusdā amenio-
ribus lasciuiret. Id ipm itaq; vt ad ipsius etiā originis ei⁹
rōnem vnde id emanasse diri instituerē: talem mibi potis-

30. Augustinus
Olomucensis:
*Dialogus
in defensionem
poetices*, Venezia:
[Paul Fridenperger]
1493, fol. [a2a]
s počátkem
dedikace
Janu Thurzó
(Praha: StrK,
sign. IV D 4, přív. 7)

století zůstávala pro vzdělanější část kléru a jinou inteligenci běžným dorozumívacím a literár-
ním jazykem rukopisných traktátů. Problém s dostatečnou znalostí jazyka tkví na straně převa-
hou utrakvistického středního a nižšího měšťanstva, v lepším případě vzdělaného pražskou uni-
verzitou a domácími tiskárnami chápaného jako nejzajímavější segment potencionálních odbě-
ratelů. Hrozivější zábranu, o níž bude podrobněji jednáno v dalších kapitolách, tak představoval
chladný až nepřátelský postoj k antikvě, který publikaci latinských textů pro tyto vrstvy čte-
nářů výrazně determinoval.

Na důležitém triumvirátu Všehrd – Hrubý – Konáč se ukazuje, že hybatelé z řad kléru a drob-
né aristokracie poptávku vzcházející z měšťanských vrstev modifikovali ovšem jinak. Také proto
latinská poezie a odborná próza odplývala za hranice. Podobný vývoz »kulturního kapitálu« však
neobjevíme v německé říši ani u našich severních a jižních sousedů, přestože se knihtisk i tam
během dvacátých let teprve rozbíhal, ale s mnohem silnější akcelerací, významnější kapitálovou
i řemeslnou podporou a hlavně v symbióze s univerzitami. Bohemikální latinské texty odplývaly
do zahraničí jednak kvůli nepřipravenosti písmového fondu českých tiskáren a jednak proto, aby
našly vzdělanostně i mentálně připravenější publikum. Tam se také lépe včleňovaly do kánonu
cizích literatur. Přesto vzpomínané latinské texty do literatury českých zemí jednoznačně patří,
avšak Hrabákův názor o dvojjazyčném celku humanistické tvorby, sdílený rovněž mladšími pa-
leobohemisty,⁴¹ je třeba problematizovat hlediskem recepční praxe. Provoz humanistických tisků

scholasticky a téměř bez zájmu o italský humanis-
mus.³⁸ Výlučnost nezpůsoboval zdaleka jen latinský
jazyk ani infiltrace do katolického prostředí, ale též
skriptografický ráz latinské prózy a poezie nebo je-
jich zveřejňování v zahraničních tiskárnách. Tak jako
intelektuál potřebující odbornou knihu z teologické,
právní, lékařské, technické či jiné profesní disciplíny
se musel spolehnout na nabídku cizího trhu a dovo-
zu, i jedinec, který akceptoval raně novověký myšlen-
kový svět zahraničních humanistů (vzorů), nechtěl,
aby jeho tvorba byla šířena z domácích tiskáren no-
vogotickým švabachem, nýbrž písmo morfologicky
přílehavějšími čili rotundou a hlavně antikvou.

Takové možnosti však domácí tiskárny nabídnout
nemohly – po latinských textech obecně vzato chybě-
la poptávka a v Čechách, na rozdíl od olomoucké si-
tuace, konfesijní zřetele modifikovaly zásoby tisko-
vého písma natolik, že rotunda či antikva postačo-
valy nanejvýše k občasnému vyznačování. Nejstar-
ší známé latinské tisky z Prahy tak nesou dosti pozd-
ní vrocení 1516 a 1532.³⁹ Jak lze očekávat, k sazbě byl
užit švabach. Oba tisky plnily nábožensky politic-
kou agitační funkci směrem k intelektuálním špič-
kám společnosti i do zahraničí a s humanismem je
v žádném případě spojovat nelze. Roku 1518 norim-
berský tiskař Hieronymus Hölzel vydává několik ši-
roce vzdělávacích textů určených nejen cizině
a tuzemským vzdělancům, ale především školám
českých katolických měst⁴⁰ – distribuce antikvy tak
ani v těchto edicích nemohla převládnout nad švaba-
chem a rotundou. Latina však nebyla v určitých kru-
žích upozaděna už proto, že rovněž v pohusitském

³⁸ Výjimkou je prvotisk Vallovy učebnice *Elegantiae linguae latinae* z Benátek 1471 (ISTC iv00051000). Tato učebnice frekven-
tovala napříč náboženským spektrem, vlastnili ji kupř. katolíci Tas z Boskovic a Jan z Rabštejna (ŠMAHEL, František: *Humanismus
v době poděbradské*, Praha 1963, s. 42). V Korandově exempláři je však minimum vlastnoručních přípisů (VOIT, Petr: *Katalog prvo-
tisků Strahovské knihovny v Praze*, Praha 2015, č. V-006). Před hlubšími závěry o Korandově bezpochyby početné knihovně by by-
lo ovšem třeba srovnání s knižními celky univerzitních mistrů, z nichž se však dochovala jen žalostná torza.

³⁹ MKon tisk č. 24 (1516). PSev tisk č. 25 (1532).

⁴⁰ HHöl tisk č. 1, 4, 9-13, 16, 18.

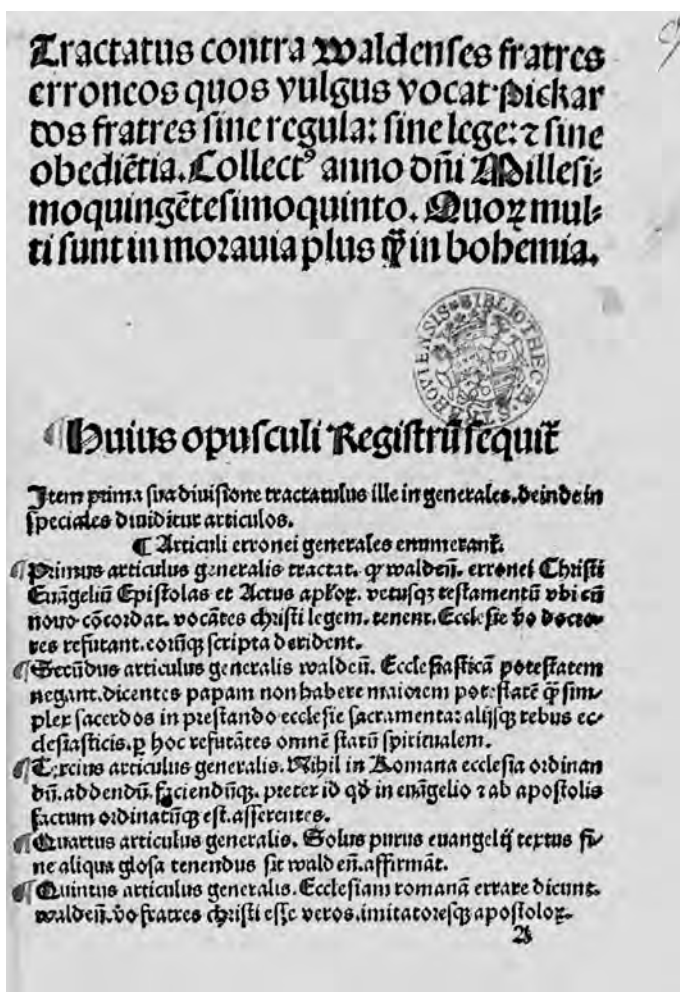
⁴¹ KOLÁR, Jaroslav: *Vztah české literatury 14.-16. století k italské kultuře humanismu a renesance*, in: *Slavia* 52/1, 1983, s. 24-34,
zvl. 29: »vznikly tak v české kultuře dvě varianty téhož literárního proudu, v nichž se totožné vzdělanostní směřování stalo do jisté
míry nositelem antagonistických společenských tendencí«.

se totiž řídil jinými aspekty než objednávky jazykově české produkce kupříkladu v Norimberku, kde Hölzel, Peypus, Milchtaler, Günther a jiní reagovali masovou výrobou, určenou bezezbytku českým zemím (proto se tyto exempláře v knihovnách německy mluvících zemí dnes většinou nenalézají). Naopak humanisté zpravidla vyžadovali malé čili zájmové náklady, a k tuzemským intelektuálům se tak ze zahraničních výrobních center mohl vrátit jen nepatrný zlomek produkce (a pokud tyto ediční aktivity naše knižní sbírky přece jen zachytily, jde většinou až o akvizice pozdější).

Latinská tvorba vznikající v českých zemích po vzoru univerzitních kruhů soudobé Evropy neměla tedy mezi širšími vrstvami našich čtenářů ještě dostatek ohlasu. Domácí knihtisk mohl latinské humanistické texty zohlednit bez výjimek teprve tehdy, až uspokojivě stoupla vzdělanostní úroveň.⁴² Nesmíme však přehlédnout, že dvě původně oddělené jazykové větve se přece jen počaly sblížovat, a to poprvé už roku 1539, kdy Martin Kuthen do své *Kroniky o založení Země české* jakoby nesměle vsunul oslavná latinská disticha.⁴³ K naprostému prolnutí došlo po 1547, kdy prvořadost konfesijních otázek počala dočasně slábnout a do popředí měšťanské společnosti se vedle touhy po vzdělání dostával též zájem o kulturu, životní praxi a komunitní život. Tehdy se s podporou už dříve importovaných kompletů antikvy (1536) a za pomoci obnoveného knihtisku (1549) vzedmula i v českých zemích vlna latinského renesančního básnictví.⁴⁴ Ke katolíkům jakožto dosavadním hegemónům latinsky tištěné literatury se přidružila početná skupina utrakvistů. Básníci se paralelně věnovali též překládání do češtiny, psali původní českou prózu. Jak v šedesátých letech dokládá Tomáš Mitis, stranou nezůstávala rovněž knihkupecká a vydavatelská činnost. Zejména tato editorská praxe pak dokázala kánon jazykově české literatury posílit kdysi exkluzivně osamocenou literární větví latinskou.⁴⁵ Publikační podoba latinského příležitostného básnictví se nejednou odpoutala od samostatných brožur a drobné veršované útvary pronikly také do rámcových částí české literatury. Kupříkladu na pracích Šimona Lomnického z Budče je znát, že tím utužovaly módnost a zvyšovaly uplatnění knihy ve všech sociálních patrech knižního trhu.⁴⁶

III.

Nyní se vraťme zpět k olomouckému knihtisku. Jeho zakladatelem byl Matthias Preinlein, který se přistěhoval z Brna. V novém působišti roku 1499 oběma brněnskými rotundami a vyznačovací písmem, připomínajícím silně Kobergerovy typy, vytiskl dvě drobná satirická dílka, totiž *Planctus ruinae ecclesiae* Johanna Fabriho a *Questio fabulosa recitata* Johanna Schrama.⁴⁷ Posledně jmenovaný byl rodákem z Tachova, který od 1494 proslul působením na univerzitě v Erfurtu.

31. Lilienstayn, Jakob: *Tractatus contra Waldenses*, [Nürnberg: Johann Weissenburger 1505], fol. A1a: titulní strana (Praha: StrK, sign. IV D 4, přív. 3)

Matthias Preinlein

⁴² FÜSSEL, Stephan: *Die Bedeutung des Buchdrucks für Verbreitung der Ideen des Renaissance-Humanismus*, in: *Die Buchkultur im 15. und 16. Jahrhundert*. Zweiter Halbband (Hrsg. Barbara TIEMANN), Hamburg 1999, s. 121-161, zvl. 156-157.

⁴³ PSV tisk č. 42. K tomu viz VOIT, Petr: *Český knihtisk*, 1, s. 108-109.

⁴⁴ VOIT, Petr: *Úvahy nad pohybem a periodizací českého předbělohorského knihtisku*, in: *Knihy a dějiny* 18/19, 2013, s. 55-67, zvl. 63. Samotný fakt kvantitativního vzestupu latinské poezie po roce 1547 konstatoval poprvé již MARTÍNEK, Jan: *O rozsahu a časovém rozložení naší humanistické literatury*, in: *Zprávy Jednoty klasických filologů* 7/2, 1965, s. 93-97.

⁴⁵ STORCHOVÁ, Lucie: *Inscenace Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic a sebeidentifikační praktiky českých humanistů poloviny 16. století*, in: *Sborník Národního muzea v Praze* C 52/1-4, 2007, s. 9-18, zvl. 14-15.

⁴⁶ VOIT, Petr: *Prolog a epilog v díle Šimona Lomnického z Budče*, in: *Česká bibliografie. Sborník statí a materiálů*, 24, Praha 1987, s. 112-147.

⁴⁷ ISTC ip00748500 (autor Johann Fabri doplněn pouze v GW), is00324000. K tomu viz GELDNER, Ferdinand: *Die deutschen Inkunabeldrucker. Ein Handbuch der deutschen Buchdrucker des XV. Jahrhunderts nach Druckorten*, 2: *Die fremden Sprachgebiete*, Stuttgart 1970, s. 356; DOKOUPIL, Vladislav: *Počátky brněnského knihtisku*, s. 40-42.